

O‘SPIRINLARNI KATTA HAYOTGA TAYYORLASHNING IJTIMOY PSIXOLOGIK USULLARI

**Andijon davlat pedagogika instituti
Pedagogika va psixologiya yo‘nalishi
3-bosqich talabasi Foziljonov Jasurbek**

Annotatsiya: Maqolada ilk o‘spirinlarni kasbga yo‘naltirishning nafaqat ijtimoiy, balki psixologik muammo ekanligi, bu ikki nuqtai nazar har doim bir – birini to‘ldirib kelishligi, shuningdek, kasbga yo‘naltirishning individual psixologik xususiyatlarining imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit sozlar: kasbga yo‘naltirish, ijtimoiy muhit, psixologik ta’sir, “Men” tabiati, kasb tanlash, faoliyat, kasbiy motiv, kasb tasavvurlari, kasbiy yo‘nalganlik, kasbiy qobiliyat.

Respublikamizda amalga oshirilayotgan tub islohatlarning yaratuvchisi sifatida shakllanayotgan yosh avlodni voyaga yetkazish, ularning zamon talablari darajasida bilim olishi, shaxs sifatida kamol topishi, kasb – hunar sirlarini o‘rganishi va kundalik turmush yumushlarini hal etishga tayyorlab borish masalasi asosiy muammolar tariqasida ta’lim jarayonining asosiy vazifalaridan biri bo‘lib kelmoqda. Kasbiy yo‘nalganlik nafaqat ijtimoiy, balki psixologik muammo hamdir. Bugungi kunda kasb tanlashga turli nuqtai nazarlar asosida qarash mumkin bo‘lgan jarayondir. Birinchidan, yoshlarning biror-bir kasbga yo‘naltirishda ijtimoiy muhitning roli asosiy omil sifatida qaralsa, ikkinchidan esa, individning o‘z qiziqishlari va layoqatlari asosiy imkoniyat sifatida namoyon bo‘ladi. Bu ikki nuqtai nazar har doim bir – birini to‘ldirib keladi. Aynan ilk o‘spirinlik davri hayotiy kelajagi, rejalarini tuzadigan, o‘z kelajagini yaratishga qadam qo‘ygan asosiy yosh bosqichi hisoblanadi.

Endigina o‘shib kelayotgan o‘spirin o‘quvchilar kasbga qanday yondashadilar? Bu muammo ko‘pchilikni qiziqtiradi. Kuzatishlardan, turmush tajribasidan ma’lumki, odatda ilk o‘spirinlik yoshidagi o‘g‘il – qizlar hayotda mustaqil qadam tashlash to‘g‘risida aniq, asosli fikr bildirishga qiynaladilar. Shu sababli, kasb tanlash davrida oqilona va to‘g‘ri yo‘l tutishni bilmay dovdirab yoki tavakkaliga ish tutadilar. O‘zlarining imkoniyatlarini hisobga olib harakat qilishga ojiz bo‘ladilar. Natijada, noxush kechinmalar, umidsizliklar, ijtimoiy sustlik holatlari vujudga keladi. Yuqori sinf o‘quvchilarining ba’zilar kasb tanlashda yaqqol ko‘zga tashlanib turgan namunalarga taqlid qiladilar va o‘zlarida biror bir maqsadga yo‘nalgan g‘oyalar mavjud emas. Aynan atrofdagi xatti – harakatlarning xuddi shunday ta’siri ularda biror bir kasbni tanlab, shu borada o‘quv faoliyatini amalga oshirayotgan davrda o‘zi tanlagan kasbkorlikka nisbatan ikkilanishlar, umidsizliklarning kelib chiqishiga olib keladi. Shuning uchun ham yoshlarni kasb tanlashda pedagog va ota – onalardan ularning qobiliyatlari, layoqatiga qarab, ya’ni individual xususiyatlaridan kelib chiqib kasbga yo‘naltira olishni talab qiladi. Bugungi fan texnika va ijtimoiy taraqqiyot davrida yoshlarni jamiyatni barpo etishda ishtirokini ta’minlash bugungi kun maktabini har qachongidan ham muhim vazifasidir.

Ma’lumki, kasbga yonaltirishda har bir shaxsning individual xususiyatlari, qiziqishlarini, shuningdek, jamiyatning qaysidir kasbga nisbatan ehtiyojini ta’minlash zarurligini inobatga olgan holda tanlashni taqozo etadi. Kasbga to‘g‘ri yonaltirish shaxsning hayotida to‘g‘ri yo‘lni to‘ishga imkon beradi. O‘quvchilarni mustaqil mehnat faoliyatiga tayyorlash va ularning kasb-hunarni o‘zlarining qobiliyatlariga yarasha to‘g‘ri tanlashlariga erishish uchun maktab o‘qituvchilarining pedagogik mahorati, bilim saviyasi, perseptiv, akademik, kommunikativ kabi qobiliyatlari yuqori bo‘lishi, kasblar bilan bog‘liq fan to‘garaklarining faoliyatini rivojlantirish, maktablarda kasb – hunar to‘g‘risidagi ma’ruzalarni tashkillash o‘z natijasini beradi, shuningdek, maktablarda “Kasbim faxrim”, “Kasbim kelajagim dasturi” kabi mavzularda seminar-trening mashg‘ulotlari, suhbatlar va munozaralar o‘tkazilishi, uchrashuvlar, kasb – hunarga oid ko‘rgazmalar tashkil etilishi, o‘quvchilarda kasb tanlashga qiziqish hamda ishtioqini uyg‘otadi. Umumta’lim maktablarida o‘quvchilarni kasb hunarga yo‘naltirish ishlari maktab rahbariyati bilan birgalikda maktabning amaliy psixologi, kasbga yo‘naltiruvchi mutaxassislar va o‘qituvchilar bilan birgalikda amalga oshiriladi.

Kasbga yo‘naltirish borasida asosan maktab psixologi faoliyat olib borib, o‘quvchilarning avvalo, qaysi kasbga nisbatan qobiliyati va qiziqishlarini aniqlash maqsadida diagnostikani o‘tkazish va uning statistik tahlilini aniqlash maqsadga muvofiqdir. Biz tadqiqotlarimiz davomida yoshlarning

“Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim, fan, innovatsiya va ilmiy tadqiqotlarning salmoqli natijalari: muammo va yechimlar” mavzusida Respublika ilmiy anjuman to’plam materiallari 2024-yil 19-aprel kun.

iqtidorining yo‘nalganligini, faoliyat va kasb – hunar sohalarini aniqlash maqsadida rus psixologi E. A. Klimovning “ Professional – diagnostik so‘rovnomasini” 8-9 –sinf o‘quvchilardan iborat 60 ta sinaluvchilarda otkazdik. Sinaluvchilar guruhida o‘tkazilgan natijalar sifat va miqdor jihatdan tahlil qilindi. Metodika bo‘yicha natijalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, kasblarga nisbatan yo‘nalganlik shkalasi ko‘proq bizning sinaluvchilarimiz o‘g‘il bolalarni tashkil etganligi sababli texnika va belgili simvollar bilan bog‘liq bo‘lgan yo‘nalishlarda nisbatan yuqori natijani ko‘rsatdi. O‘quvchilarning ma‘lum bir kasbni tanlashida ularning individual xususiyatlari ham asosiy o‘rinni egallaydi. Xususan, o‘quvchilarning xarakter va temperament tiplariga xos xususiyatlari kelesakda ular tanlagan kasbkorliklarida o‘zini namoyon qilishlarida muhim rolni taqozo etadi.

Zero, atrofdagi yaqinlarini ko‘magida tanlangan kasbga intilish davomida, o‘quv faoliyati jarayonida ko‘pchilik yoshlarda tanlangan kasbdan qoniqmaslik xissi paydo bo‘ladi. Kasbga yo‘naltirish – shaxsning ijtimoiy taqdirini belgilashning tarkibiy qismidir. Kasb tanlash – hayot mazmuni haqidagi o‘ylari va shaxsiy “Men” tabiati bilan mos kelganda muvaffaqiyatli hisoblanadi. Katta yoshdagi maktab o‘quvchilarida biror o‘quv faniga ishtiyoq natijasida ularda har xil kasblarga qiziqish vujudga keladi. Tanlagan kasbni o‘zlashtirish bilan bog‘liq fanga qiziqish ham ortadi. Natijada qiziqqan faniga oid ma‘lumotlarni o‘qish, to‘garak mashg‘ulotlarida qatnashish tug‘iladi. Bunday imkoniyatlardan unumli foydalanish maqsadga muvofiq bo‘lib, bu esa pedagog va ota – onalardan ham mas‘uliyatlik bilan yondashish, teranlikni talab qiladi. O‘spirinlarda kasblar haqida yaqqol tasavvurlar bo‘lmasligi sababli, ular xatolarga yo‘l qo‘yadilar. Tanlangan va tanlanishi zarur bo‘lgan kasb qanday shaxsiy fazilatlarini talab qilishini tushunib yetmaydilar. Biroq, bunday ko‘ngilsizliklarni oldini olish va bartaraf etish imkoniyatlari mavjud bo‘lib, bu omillarni quyidagicha keltirish mumkin:

- kasblarni o‘rganish usullarini ishlab chiqish, ularni tasniflash va ifoda etish;
- psixologlarning kasblar bo‘yicha tashviqot ishlari olib borishi, o‘quvchilarga kasblar yuzasidan maslahatlar berishi;
- psixolog va ota – onalar bilan birga kasbga yo‘naltirish tadbirlirini ko‘rib chiqishi; - o‘spirinlarni kasbning asosiy turlari bilan tanishtirish;
- mehnat ta‘limi darslarida yuqori sinf o‘quvchilarini kasbga tayyorlash va qiziqish uyg‘otish;
- kasb tanlash usullarini amaliyotga tadbiiq qilingan psixodiagnostik usullarini ishlab chiqish;
- kasbga yo‘naltirish yuzasidan o‘spirinlar orasida targ‘ibot va tashviqot ishlarini olib borish va psixologik tayyorlash kabi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, o‘spirinlarni yangi hayotga qadam bosayotgan, kelajagini yaratayotgan davrda ularga alohida e‘tibor berishlikni, ularning individual xususiyatlaridan kelib chiqib, kasbga yo‘naltirishni talab etadi. Zero, o‘spirinlar tanlagan kasblaridan kelajakda qoniqish hissini hosil qilishsin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Klimov E. A. Puti v professionalizm. – M.: Filinta, 2003.
2. Karimova V. M. Psixologiya.- T. : 2000.
3. Nishonova Z. T. , Alimbaeva M. V. Psixologik xizmat. –T.: Fan va texnologiya markazi, 2014.
4. G‘oziev E.E. Psixologiya. Toshkent, 2008